

JAGAMAS JÁNOS

Egy lépéssel közelebb a célhoz

Szilágyság magyar népzenejéről a *Művelődés* olvasói, valamint a televízió közönsége némi tájékoztatást kapott, ami alkalmas előkészítője volt Almási István kiváló munkája, a *Szilágysági magyar népzene* megjelenésének. Ízléses borítólappja, gondos kivitelezése, mely méltó a tartalomhoz, a Kriteriont dicséri, a szerkesztő Salamon Anikót és a technikai szerkesztőt, Bálint Lajost.

A Lajtha László diósadi gyűjtéséből közölt dallamok nyomán sejtettük, hogy a Szilágyságban különös színezetű dallamkincs rejtőzhet. Sejtésünk nem volt alaptalan. Most a kötet dallamainak olvasása nyomán láthatjuk, hogy itt nemcsak a megszokott jelenségek fordulnak elő. Minél előbbre jutunk a dallamok olvasásában, annál világosabban tárul eléink azoknak különös jellege, színezete. Almásinak köszönhetjük, hogy most teljes egészében áttekinthetjük ezt a sajátos színárnyalatú dallamkincset.

A nagy teljesítményt jelentő munka az olvasóban élénkebb érdeklődést keltethet az alkotó személye iránt. Jól emlékszem arra az időre, amikor huszonnyolc évvel ennek előtte, 1951 őszén a Folklor Intézet Pavlov utcai helyiségében első ízben találkoztam Almási Istvánnal, a kezdő főiskolással. Kérdésekre megtudtam, hogy Almási Sámuelnek, a XIX. századi neves dalgyűjtőnek dédunokájával állók szemközt. Meg is jegyeztem nyomban, hogy ez elkötelezettséggel járhat, és mint később meglepéssel tapasztalhattam, azzal is járt. Főiskolai tanulmányainak már első szakaszában tapasztaltam erős vonzalmát, élénk érdeklődését a népzene iránt. Kezdetlől fogva tevékeny tagja volt a főiskola folklórkörének. Szorgalmasan vett részt a helyszíni gyűjtéseken. Még tanulóévei idején társszerzője volt a *Lapádi erdő alatt* című, 1957-ben megjelent népdalkönyvecskének. A folklórkör keretében ő ismertette a lapádi gyűjtések anyagát. A gyermekdalokról szóló írása a hajdani *Művelődési Útmutató* 1954. évi 2. számában került nyilvánosság elé. Ebben az időszakban már szorgalmas, gyakori látogatója volt a Folklor Intézetnek. Kitűnő államvizsga-dolgozattal (*A refrén a moldvai csángók népdalaiban*) fejezte be főiskolai tanulmányait.

De lássuk az előzményeket is. Mily utat járt be, milyen zenei nevelésben volt része a főiskolai évek előtt? Már elemista korában karénekes lehetett néhai Pécsi János kántortanító énekkarában. Hosszú éveken keresztül tanult hegedülni. Először néhai D. Szabó Géza zeneszerzőtől, majd Ander Zoltánától és végül néhai Kouba Paulától. Középiskolás éve alatt néhai Benedek István zenetanár vezetésével már megismerhette a magyar népdal stílusait is. A jó hírű református kollégiumban tanulhatott, ahol fejlett önképzőköri élet, karéneke-kultúra, aktív diákzenekar volt. Szerencés volt abban is, hogy a főiskola akkor még ötéves volt, így három évig tanulhatott zenefolklórt, két évig formatant. Szolfézszt Major Ferentől, karvezetést pedig Nagy Istvántól tanult. Almásit fél évvel államvizsgálja után rendes kutatónak nevezték ki a Folklor Intézethez 1957 elején. Később bizonyos intézkedések negatívan befolyásolták népzene kutatásunkat. 1960 után az ő vállára nehezedett mindaz, aminek elvégzésére annak előtte négy kutató is kevésnek bizonyult. Csaknem két évtizeden át ebben a kényszerhelyzetben Almási derekasan helytállott. Minden nehézség ellenére — beleértve a személyit is — kitartó szorgalommal, példás ügyszeretettel folytatta kutatómunkáját. Immár harmadfél évtizedet megközelítő tevékenységének jelentősebb megnyilatkozásai a következők: 1969-ben megjelent a *Magyargyerőmonostori népköltészet*, közös kiadvány Olosz Katalinnal; 1970-ben a *245 népi táncdallam*, szintén közös kiadvány Iosif Herțea-val; 1972-ben a *Tavaszi szél vizet áraszt* antológia. 1974-ben Benkő Andrással és Lakatos Istvánnal közös kötetet készít: *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*. Különbőféle folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben 52 cikket és tanulmányt közölt. Ezenkívül van 8 tudományos közleménye és 4 kéziratban levő dolgozata.

E rövid áttekintés, valamint a folklórosztály archívuma igazolja, hogy Almási magáévá tette Bartók és Kodály tanítását, és következetesen annak szel-

lemében munkálkodott. Legjelentősebb, legciszítottabb, a magyar zenetudománynak legtöbb adatot nyújtó könyve, életművének csúcspontja eddig kétségtelenül a *Szilágysági magyar népzene*. Szakirodalmunk legjelentősebbjei között a helye.

A „nótás vidám Szilágy” tájairól a múltban felszínre került kis számú népzenei adat különlegességénél fogva is elég volt ahhoz, hogy e vidék tüzesebb átkutatását meg sürgesse. Az 1954-ben Gurka László által megkezdett újabb gyűjtések folytatására és betetőzésére objektív okok miatt csak 1963–1976 között kerülhetett sor. E 13 év hosszúnak tűnik ugyan, de ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy ezt a munkát egyéb intézményi kötelezettségei mellett Almási István egyedül végezte, segítség nélkül. Csak kevesen tudhatják, mennyi időre és energiára van szükség, míg eljutunk az első tájékoztató kutatástól a kész kötetig. Tegyük még hozzá azt is, hogy a magyar népdalok gyűjtése már a század elején sok időbe tellett. Bartók Béla első erdélyi gyűjtőútjáról egyik, Geyer Stefihez írt levele részletesen számol be a magyar népzene kutatás nehézségeiről. Hogy az éneklők mennyi műdallal, selejttel hozakodnak elő, amíg egy-egy följegyzésre érdemes anyag is előkerül. Ugyanis már Bartók idejében a városi kultúra beáramlása a magyar falvakba elég nagy méretű volt ahhoz, hogy a selejtes műdalok valóságos özöne árássa el az egyes vidékeket. A mondottakat figyelembe véve senki sem tekintheti a 13 évet soknak, sőt ellenkezőleg, a szerző javára írhatjuk, aki fáradtságot nem ismerve, szorgalommal járta a hegehupás vidék poros, sáros útjait, amíg kitűzött célját el nem érte, s 23 faluban 234 adatközlőtől 985 dallamot rögzíthetett hangszalagra. Áldozatos munkájának köszönhető, hogy a Szilágyság népzenei térképünkön többé már nem fehér folt. Kötetével oly gazdag élmény- és ismeretanyagot nyújt, amilyent kevés népzenei kiadványban találhatunk.

A példamutató jegyzetanyaggal együtt a kötet sejteti, hogy a feltárt dallamkincs számos, ma még megoldatlan zenefolklorisztikai kérdésre fog fényt deríteni, közelebb visz az objektív igazsághoz. Ugyanakkor olyan, újabb szempontok vizsgálatára is ösztönöz, melyeket eddig nem vettünk kellően figyelembe.

Minden néprajzi kiadvány igazi értékét a népi alkotások tudományos közlése és adatai jelentik elsősorban, a hiteles, időtálló anyagközlés, no meg a hozzá tartozó statisztikai adatok. Erre már Kodály rámutatott, és arra is, hogy minden elmélet idővel elavul. Célszerűbb tehát a teljesebb anyagról keveset mondani, mint kisebbről sokat. Almási az előbbit követte. Nagy gondnal és körültekintéssel csak annyit foglalt írásba, amennyi föltétlenül szükséges. Bevezetőjében, tájékoztatójában, jegyzeteiben egyaránt nem találunk fölöslegeset. Sőt, úgy gondolhatjuk, hogy itt-ott részletesebben is szólhatott volna. De hadd fűzzem hozzá mérték-tartó szűkszavúságának mentségéül: feltételezhető, sőt szinte bizonyosak lehetünk abban, hogy a szerző 331 oldal terjedelmű kötetével még nem zárta le végérvényesen a Szilágyság népzenejéről tett megállapításait, sőt, magát a kutatást sem. Várjuk, hogy a jövőben újabb adatokkal, tudományos írásokkal egészítse ki kötetét.

De elégedjünk meg egyelőre annak megállapításával, hogy az 1300-nál több kotta és sok ezer szöveg sor közöttével örökbecsű szolgálatot tett a magyar és az egyetemes népzene tudománynak. Jelentőségét még jobban kiemeli, hogy csaknem ismeretlen vidék népzenejét tárja fel. Példája másokat is arra serkent, hogy ne csak a túlon túl divatozó balladák gyűjtésével, hanem a teljes ki-egyenlítődségre törekedve népzeneink elhanyagoltabb vidékeinek, kategóriáinak, műfajainak kutatásával is törődjenek. Almási a megszokott keretnél teljesebb képet nyújt a vidék dallamvilágáról. Jelentős érdeme többek között, hogy Szilágyság hangszeres népzenejéről is tájékoztat, a jegyzetben foglaltat is ideszámítva, 27 hangszeres lejegyzés kottájával gazdagítván a tartalmat. Ebből 12 népdal hangszeres változata, a többi 15 pedig hangszeres darab. Továbbá a kottával közölt 255 népi adat mellett a függelékben még 331 dallam kezdősorát adja szolmizációs írással. Olyan, többnyire közismert anyag szerepel itt, melynek kottával való közlése fölösleges. Felsorolásuk viszont a tudományos áttekintés szempontjából nem nélkülözhető.

A kötet tudományos jellegű népzenei kiadvány. Elsődleges és legfontosabb részét a szakszerű és hiteles pontossággal lejegyzett dalanyag jelenti. Erről a szerző megemlíti, hogy „a folklorisztika és a művelt olvasóközönség elvárásaihoz igazodó lejegyzések”. Teljes érvényű használata tehát kottaismerethez kötött. Ilyen értelemben, sajnos, ez a munka sem válhat teljes egészében közkinccsé, ami egy okkal több arra, hogy mások is belássák közművelődésünk egyik lényeges hiányosságát, a széles körű zenei analfabetizmust. (A helyzeten javítani lehetne, sőt kellene úgy is, ha az énektanárok sok helyen szervezetenek népdalköröket, kotta-olvasó tanfolyamokat, felnőttek számára is állandóbb jelleggel. Amint Balla Zsófia tanárnő teszi Désen. Ebben segíthetne a rádió és a televízió is.)

A dalok sokaságában az eligazodást nagyon megkönnyíti a kötet 22. lapján levő tájékoztató a dallamok rendjéről, továbbá a kötet végén elhelyezett kadencia-, szótagszám- és szövegműfaji mutató.

Meglepő, hogy a régi ötfokú dallamokból a Szilágyságban lényegesen több van, mint a nem ötfokú régiékből. Arányuk 46 és 23, változatok nélkül. Másból, mai tudásunk szerint, fordított az arány, a nem ötfokúak vannak túlsúlyban. Az is lényeges, hogy 11 régi és 14 új stílusú dallam hangsora pienhang nélküli, tiszta ötfokú. Elég gyakori az is, amikor a daloknak csak egyik-másik sorában szerepel pentatónián kívüli idegen hangfok. Sőt, nem ritka, hogy a hétfokú anyagban ötfokú részletek, fordulatok keverednek. Egyik legszembetűnőbb ilyen példa az egyébként külön érdekességnek számító 99-es számú; utolsó sora eltér a mi-végű, friges jellegtől, és az ötfokúságra jellemző lejtős irányú kvart + szekund + kvart mozdulatokból képezi a záró sort. Ebben a környezetben l m r l l l l értelmezésű. Hatása különösen érdekes. Figyelemre méltó az is, hogy a népdalok hangszeres változataiból tíz ötfokú és csak egyetlen nem ötfokú került elő. A régi ötfokú dalokról megemlíti a szerző, a 14. lapon, hogy „jó részük ma is élénk használatban van”. Néhány adatot közöl arról is, hogy ebből a rétegből melyek a közismertek és melyek csak egyes falvakhoz, korosztályokhoz kötöttek. Az sem kerülheti el figyelmünket, hogy minden előbbi kiadvánnyal szemben, például a 35. sz. dal tiszta ötfokú formája itt jelenik meg először. Mindezek élő bizonyítékai Almási megállapításának, miszerint a szilágyságiaknál erőteljesebb a pentatonérzék, az ötfokú zenei gondolkodásmóddhoz való ragaszkodás.

Bartók nyomán, majd Járdányi földrajzi tájékoztatójából tudjuk, hogy a régi ötfokú 12 szótagú izoszillabikus anyag túlnyomóan Erdélyben ismeretes. A szilágysági kötetben csak egyetlen ide tartozó példát láthatunk (l. 91. sz.), éspedig azon típusba tartozót, amely a magyar nyelvterület északkeleti részén, valamint a palóc, az alföldi, a dél-dunántúli és a székely területen honos.

Más kiadványokkal szemben a szilágyságiban a leggyakoribb a feszes ritmusban énekelt dalok száma. A régi ötfokúaknak — csak a szöveges dalokat számítva — 60%-a tempo giusto, ami például Bartók *A magyar népdalának* A-osztályában 52%-ot, a Kodály—Vargyas-példatárban csupán 40%-ot ér el. A teljes régi szilágysági anyagban is 60% a tempo giusto, míg a *Romániai magyar népdalok* nem visszatérő szerkezetű dalaiban csak 45%. Ezek szerint népzeneink régi anyagában a tempo giusto előfordulása itt a leggyakoribb.

Másik jellegzetesség Almási tudósítása nyomán a magasba lendülő oktávugrások kezdések gyakorisága, amely egyébként jellemző kezdésmód a régi és az új stílusban, népies dalokban egyaránt. A szlovákoknál és egyes román vidékeken ritkábban megtalálható ez a kezdésmód. Szilágysági gyakorisága folytán megállapíthatjuk, hogy magyar jellegzetességnek számít.

A nagyobb hangterjedelmre törekvő változatképződés, a szélesebb dallam-művelés szintén szilágysági jellegzetességnek számít. És csakugyan szeptimnél kisebb ambitus itt nem létezik. Kvint és sext terjedelmű dal pedig egy sem került elő. Gyakori az oktáv és az annál is nagyobb hangkeret. A részletezett három szilágysági sajátosság: az erőteljes pentatonérzék, a feszes ritmusú éneklés túlsúlya, a nagyobb hangterjedelem kedvelése a rokon népeknél, a cseremiszeknél, csuvasoknál is egyaránt jellemző. E sajátosságok közül az elsőről minden bizonnyal tudjuk a keleti eredetet, a két utóbbról csak feltételezhetjük.

Újabb vidék vagy egy-egy falu népzenejének feltárásakor különös érdeklődéssel szoktuk kérdegetni, vannak-e olyan dalok, melyeknek közelebbi változatai máshonnan még nem kerültek elő. Jelen munkában hét ilyen eset gazdagítja népzeneink feltárt anyagát. Almási nyomán tudjuk azt is, hogy „ez a szegény cifra Szilágyság” dalait manapság mértéktartással cifrázza, disziti. Néhány dúsabban diszített dallam nyomán következtethetünk arra, hogy hajdanában itt is virágozhatott, általános lehetett a gazdagabb ornamentika. A táj hangszeres népzenejét ismertető anyag a szöveggel énekeltek számához mérve nagyjából tükörzi annak mai, jelentéktelenebb szerepét a szilágyságiak zeneéletében. A népi hangszerek használata kiveszőben van. A citerák padláson porosodnak. Lámpással kell keresni a jó furulyást is. A hangszeregyüttesek pedig túlnyomóan cigányok kezére kerültek.

Népzeneikiadványaink ez ideig rendkívül kevés hangszeres anyagot közöltek, habár azok gyűjtése is elég nagy gondot fordítottunk. Objektív okok miatt azok lejegyzésével, tanulmányozásával, publikálásával egyaránt tetemesen megkésztünk.

A szerző értékes hangszeres közleményei jelentsék egyúttal az adósságok törlesztésének megkezdését is.

Meggondolkoztató, hogy Ady szülőföldjén a felbomlóban levő hagyományos paraszti élet rendje, a népies dalok, a magyarnóta, a hallgatók nagy elterjedtsége,

népszerűsége ellenére is fennmaradhattak és tovább élnek itt az ősi népzenei hagyományok. A Balázs Árpád nótaszerzőt magáénak valló közösség éneklő gyakorlatában feltűnően ritka a kimondottan rubato előadás. Mindössze hét ilyen esetet mutat be a kötet. Reméljük, hogy idővel — a szerző nyomán — azt is megtudhatjuk, hogy a XIX. század népies dalirodalmából mennyi terjedt el Szilágyságban. Emellett még számos szempontból kell újból és újból kutatni a teljes dallamkincsüket ahhoz, hogy ösztönös zenei életük teljes képe minden részletkérdés tisztázásával megrajzolható legyen. Azt hiszem, minden fáradozást megérdemel a feltárt zenei anyag további tanulmányozása és kiegészítése. Ahonnan ennyi érdekesség, ennyi új, eddig kevésbé ismert jelenség, különlegesség került napfényre, az a táj serkentő hatással kell hogy legyen a kutató számára, hogy a dolgok végére juthasson. De mindennél fontosabb egyelőre, hogy azok a bizonyos fehér foltok tovább csökkenjenek, és hogy el is tűnhessenek egyszer. Várjuk első-sorban az Ermelléken és a Nyárádmentén megkezdett kutatásainak eredményeit hasonló kötetekbe foglalva. Csakis ilyen módon juthatunk el Románia teljes magyar népdalkincsének felméréséhez, mely tervünk 1960 körül hajótörést szenvedett, de amint a kötet igazolja, ha lelassulva is, de folyamatosan a cél felé tart.

Megelégedéssel vehetjük észre a kötet jegyzetei közt azokat a mikrostrukturális kutatásokra törekvő megnyilatkozásokat, amelyeket a zenefolklór tudományára is eleddig csaknem mellőzött. A régi magyar szakirodalom öröksége nyomán megszoktuk, hogy jobbra az egészszel, a részletekkel pedig kevésbé törődünk. Holott mindkettő egyaránt fontos. Persze mindig a részektől lesz az egész, amely részekre bomolhat, és bomlik is. Majd újabb egységé ötvöződik. Az elem tehát az örök egység, az egész, a forma pedig a változó. Almási felismerte az apró részletek vizsgálatának jelentőségét, és tudja, hogy a rejtettebb dallami összefüggések felismerése nélkül lehetetlen.

Minden dicsérettel szemben a legnagyobb megelégedést szerzőjének az jelentheti, hogy munkáját sokan és hosszú ideig fogják eredményesen használni. Reméljük és elvárjuk, hogy az egyes példányok ne könyvespolcokon porosodjanak, hanem kopjanak, gyűrődjenek a gyakori használat folytán. Keljenek szárnyra a legjobb, különös szépségű dallamváltozatok az iskolák falai között is. Gazdagítván velük zenei anyanyelvünket.

NAGY JENŐ

Szavak és dolgok

1. A himzés és szókincese, tárgyi és szellemi világunk e két megnyilvánulási formája összefügg egymással: a dolgokat, mindennapi életünk egyes jelenségeit nyelvi jelekkel jelöljük, hogy a jelekből alakított szó és a velük alkotott mondat azután gondolataink kifejezőjévé válják.

A nyelvészeti vizsgálódások körében ez az összefüggés a múlt század hetvenes éveigi figyelmen kívül maradt; a nyelvet az anyagi világtól elszakítottan, önmagában vizsgálták. Még Grimm Jakab is, a német nyelvtudomány klasszikus korszakának kiváló képviselője, a német nyelvtörténeti kutatások megalapozója is csak az elmélet síkjáig jutott el: „A nyelvtudomány, amelyet én művelek és amelyből kiindulok, sohasem tudott engem olyan módon kielégíteni, hogy mindig el ne jussak örömmel a szavaktól a dolgokig; nemcsak építeni akartam házakat, hanem bennük lakni is óhajtottam.” Hitvallása, amellyel a nyelvi jelenségek történeti szemléletű (diakronikus) vizsgálatát hangsúlyozta, nyelvtanának (*Deutsche Grammatik* I—IV. 1819—1837) megjelenése után néhány évtizeddel olyan követőkre talált, akik a szóképzés vizsgálatában elméleti elképzeléseit diadalra juttatták.

Ez a szemléletmód annak a nyelvészcsoporthoz való visszahatásként jegecesedett ki, amelyiket újgrammatikus iskolának szokás nevezni, s amelynek képviselői (W. Scherer, A. Leskien, K. Brugmann, H. Paul, E. Sievers) a múlt század hetvenes éveinek közepén Sievers hangfiziológiai vizsgálódásai alapján az egyéni beszédmód vizsgálatát tartották egyedül eredményre vezetőnek, és a hangtörvények kivétel nélkül való érvényességét hirdették. Ezt az elvet akarták azok a nyelvatlasz-munkálatok is érvényesíteni, amelyek többek között bizonyos hang-